

РЕТРОСПЕКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

У статті проведений аналіз історичних особливостей підготовки майбутніх учителів фізичної культури, виявлений стан фізичної культури в Україні та пропонований вихід в принципово новому підході до розв'язання комплексної проблеми виховання культури здоров'я та оздоровлення школярів.

Ключові слова: учитель фізичної культури, підготовка, ретроспективні особливості.

В статье проведен анализ исторических особенностей подготовки будущих учителей физической культуры, выявлено состояние физической культуры в Украине и предлагаемый выход в принципиально новом подходе к решению комплексной проблемы воспитания культуры здоровья и оздоровления школьников.

Ключевые слова: учитель физической культуры, подготовка, ретроспективные особенности.

In article is organized analysis of the history particularities of preparing the future teachers of the physical culture, is revealed condition of the physical culture in Ukraine and proposed output in in principal new approach to decision of the complex problem of the unbringing the culture of health and recovery schoolboy.

Keywords: teacher of the physical culture, preparation, retrospective particularities.

Постановка проблеми. Переважна більшість дітей і підлітків в Україні мають значні відхилення в стані здоров'я, близько половини - незадовільну фізичну підготовку. Критичний рівень здоров'я і фізичного розвитку учнівської молоді внаслідок зниження рухової активності при зростаючому статичному (до 72 % навчального часу) і психоемоційному напруженні процесу навчання, впровадженні комп'ютерних технологій у повсякденний побут, несприятливих екологічних умовах, зростанні антисоціальних проявів серед учнівської молоді, висувають першорядне завдання перед державними органами, педагогічною громадськістю - збереження та зміцнення здоров'я школярів, формування в них навичок здорового способу життя [6].

У зв'язку з цим педагоги-науковці, викладачі-методисти та фахівці з фізичної культури ведуть інтенсивні пошуки нового змісту, форм і методів підвищення якості підготовки вчительських кадрів з фізичного виховання, діяльність яких плідно впливає на забезпечення й розвиток фізичного, психічного і духовного здоров'я підростаючого покоління.

Творчому пошуку шляхів покращення підготовки вчительських кадрів з фізичного виховання та вирішенню низки проблем, що гостро постають перед сучасними вищими педагогічними закладами, сприятиме вивчення, переосмислення та конструктивне використання історико- педагогічних надбань минулого.

Різним аспектам професійно-педагогічної підготовки студентів факультетів фізичного виховання вищих педагогічних закладів України присвячено дослідження сучасних науковців Я. Ніфаки [10], А. Бурханова [2], Л. Сущенко [13], А. Цьося [14], Б. Шияна [15], Г. Генсерука [3], А. Герцика [4], М. Данилка [5], Л. Іванової [7] та інших.

Мета статті: здійснити науково-педагогічний аналіз історичних особливостей підготовки майбутніх учителів фізичної культури та стану фізичної культури в Україні.

Виклад основного матеріалу. За дослідженнями Г. Б. Северухіна [11], підготовка кадрів в галузі фізичної культури тісно пов'язана з історією розвитку фізичного виховання й спорту. Здавна фізичні вправи застосовувалися для підготовки воїнів, тому не випадково саме у військових навчальних закладах формуються первісні методичні підходи при навчанні офіцерів як фахівців з фізичної підготовки. Піонером тут є датчанин Ф. Нахтегалл, що в 1799 р. у Копенгагені створив військове училище, а у 1808 р. - були розділені курси військової гімнастики й підготовки викладачів гімнастики [12].

Наступним кроком уперед було відкриття Х. Лингом у 1813 р. в Швеції Королівського інституту гімнастики, у якому вперше стали готувати цивільних фахівців [9, 12]. Бурхливий розвиток державних систем фізичного

виховання в різних країнах і підготовки фахівців для їхньої реалізації було пов'язане з виниклою після наполеонівських воєн потребою мілітаризації освіти підростаючого покоління, що дозволяє в короткий строк підготувати до військової служби до численних армій практично все здорове чоловіче населення [11].

Виявлено, що передумовами становлення й розвитку педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних закладах України були освітні реформи другої половини XIX століття, визнання педагогічною громадськістю важливої ролі фізичного виховання у формуванні здорової, гармонійно розвиненої особистості та необхідності його введення до навчально-виховного процесу шкіл, унаслідок чого виникла потреба у кваліфікованих спеціалістах з цієї галузі освіти.

Саме в другій половині XIX століття в учительських семінаріях, інститутах та на педагогічних курсах починається підготовка педагогічних кадрів з фізичної культури для різних навчальних закладів, а на початку XX століття відкриваються спеціальні курси фізкультури, зокрема Вищі курси виховательок і керівниць фізичної освіти П. Лесгафта, курси при гімнастичних та спортивних товариствах і короткотермінові курси з підготовки вчителів та інструкторів фізичного виховання.

Установлено, що науково-методичні аспекти підготовки вчительських кадрів з фізичної культури розглядалися видатними вітчизняними педагогами, фахівцями з фізвиховання та лікарями В.Гориневським, М. Демковим, П. Лесгафтом, С. Миропольським, М. Пироговим та К. Ушинським. Вони наполягали на введенні гімнастики до навчальних планів шкіл як обов'язкового предмета, намагалися визначити педагогічно доцільні зміст, методи й форми фізичного виховання учнів різних вікових груп та відстоювали необхідність підготовки кваліфікованих учителів фізичної культури, озброєних глибокими загальнопедагогічними, медико-біологічними й спеціально-методичними знаннями для оздоровлення школярів [7].

Аналіз архівних матеріалів [13] показав, що на початку 20-х рр. ХХ ст. у зв'язку з потребами соціально-економічного розвитку суспільства й новими вимогами до початкової, середньої та вищої освіти було перебудовано систему підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. Відкрилися нові заклади: Харківські шестимісячні курси фізичної культури (1924 р.), подібні короткотермінові курси в Києві, Одесі й Чернігові, а також Всеукраїнські однорічні курси в Харкові (1925 р.), підготовка на яких здійснювалася за такими головними напрямками: шкільним, педвузівським, клубним, лікувально-профілактичним, сільським, організаційно-методичним, суддівським та науково- контрольним.

Після державного перевороту 1917 року в Росії на зміну гуманістичним ідеалам фізичного виховання, розроблених Я.А.Коменським, К.Д.Ушинським, П.Ф.Лесгафтом, фізичне виховання трансформується в "радянський фізкультурний рух", який відповідно до постанови ЦК ВКП(б) (1925 р.) перетворюється у засіб оздоровлення і згуртування широких робітничих і селянських мас навколо тих, або інших партійних, радянських і профспілкових організацій, через які робітничо-селянські маси залучаються до суспільно-політичного життя [1]. Змінюється сама сутність фізичного виховання і його призначення. Воно остаточно втрачає національні корені, політизується і підпорядковується ідеї класової боротьби. Останнє, природно, визначає завдання, зміст і форми шкільного предмета "фізична культура". Фізичне виховання, як канал, через який фізична культура (як суспільне явище) засвоюється учнями, зводиться до фізичної підготовки і вивчення обмеженої кількості рухових дій (переважно професійно і військово-прикладних).

Аналіз довоєнних шкільних програм з фізичної культури, проведений Е.Я.Бондаревським і А.В. Кадетовою [1], показує, що названий предмет не ставив перед собою завдань, пов'язаних з формуванням особистості школяра. З нього було витіснено ідею «фізичної освіти» П.Ф. Лесгафта. Отже, шкільна фізична культура була виключена із сфери соціалізації

підростаючого покоління в її гуманістичному розумінні, а водночас виконувала роль ефективного засобу і методу русифікації під ширмою інтернаціоналізації (зокрема, через термінологію, уніфікацію засобів). Тобто процес фізичного виховання як соціально-педагогічне явище успішно виконував спеціальні виховні функції за принципом до "навпаки". Переорієнтація шкільної фізичної культури відбувалась на фоні розгрому психологічної і педагогічної науки. Запроваджені у практику роботи школи наприкінці 20-х років ХХ ст. бригадно- лабораторні методи навчання, елементи залучення учнів у самостійну навчальну роботу були названі шкідливим педагогічним прожектерством. Дослідження індивідуальних психічних особливостей дітей, впровадження диференціації навчання засуджені як педологічні перекручення. Підмінивши собою психологію, "радянська ідеологія" присвоїла собі завдання формування комуністичної свідомості, залишивши фізичному вихованню тренування тіла. Свідомість і тілесність включені в різні сфери освіти як «складові частини комуністичного виховання радянської людини», набули псевдоцілісності.

Слід відзначити, що боротьба за престиж СРСР у світі, особливо у повоєнний час, породила ще одне негативне явище у сфері фізичної культури. Політики і ідеологи зробили ставку на перемоги у великому спорті для демонстрації переваг "соціалістичного способу життя". Всупереч класичним ідеям олімпізму, де спорт є засобом залучення до занять фізичними вправами широкого загалу, висувається гасло "перемога будь що" з відомимим наслідками. У кінцевому результаті, спорт повністю перетворився в арену ідеологічної боротьби і, поглинувши фізичну культуру, почав задовільняти лише свої потреби.

Таким чином, після Жовтневого перевороту в Російській імперії сформувався зовсім новий тип фізичного виховання як за жорсткою організаційною формою, так і за змістом, з обмеженою кількістю фізичних вправ, передбачених державними програмами, обов'язковими для виконання на всій території великої імперії. Фізична культура перетворюється в засіб і

складову частину комуністичного виховання. При цьому (всупереч вченню М.Берштейна) формування систем керування рухами не відповідає внутрішній логіці діяльності, оскільки учень підпорядкований відносинам, побудованим за принципом "начальник - підлеглий" і працює в режимі наказу і страху.

Все це призвело до парадоксальної, на перший погляд, ситуації. На найпрестижніших змаганнях (олімпійські ігри, чемпіонати світу і Європи тощо) спортивна еліта досягає високих результатів і перемог, а фізичною культурою займаються одиниці (2-6 % від загальної кількості населення). Одночасно тривалість життя як інтегральний показник здоров'я нації знизилась до рівня слаборозвинених країн. Крім того, погіршуються умови медичного обслуговування більшої частини населення. Висока вартість платних медичних послуг і ліків часто стають причиною відмови від ефективного лікування. У цих умовах на перше місце висуваються вже не питання лікування, а питання профілактики захворювань.

Гіпертрофований розвиток спорту завершив трансформацію шкільної фізичної культури у фізичну підготовку. Зруйнована шкільна фізкультурна освіта нездатна впливати на формування соціально- психічних структур молоді, втрачає свою значимість і для державної сфери освіти. Більше того, останнім часом, з відомих причин, почав втрачати свою актуальність і попит на фізичний потенціал молоді з боку військових та виробничих структур. Як наслідок, шкільне фізичне виховання зі спрямуванням на фізичну підготовленість до праці і служби у війську теж втрачає реальну значимість.

Проголошення державної незалежності України, принципів демократизації і гуманізації суспільного життя, нові політичні і економічні реалії були, на жаль, сприйняті частиною членів суспільства (в тому числі працівниками галузі фізичного виховання) як вседозволеність і анархію. Інша частина фахівців відчула ностальгію за регламентаціями, решта розгубилась і виявила в цих умовах повну безпорадність [1].

На цьому тлі в суспільстві різко знизився інтерес до занять фізичними

вправами, послаблено управління процесом фізичного виховання в освітній галузі, руйнуються спортивні споруди, знижується (і здебільшого не відповідає сучасним умовам) рівень компетенції фахівців фізичної культури. Одночасно продовжує зростати чисельність захворювань опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи, інших органів і систем організму дітей та підлітків.

Іншими словами, система фізичного виховання молоді, вступивши в непримиренне протиріччя з реальними потребами оновленого суспільства, породила кризові явища. Спроба розв'язати це протиріччя "косметичним ремонтом" старої системи фізичного виховання, підправити і доповнити її ідеологічні, програмово-нормативні, організаційні основи новими фізичними вправами, організаційними інноваціями, або згадати старе, не дала позитивних результатів.

Отже, кожний етап історичного розвитку нашої держави висуває нові вимоги до діяльності вчителя у сучасній системі освіти і виховання [8]. Вихід з кризи вимагає пошуку принципово нового методологічного підходу до розв'язання комплексної проблеми виховання культури здоров'я та оздоровлення школярів. Це особливо важливо тому, що основи фізичного і психічного здоров'я людини формуються у віці від народження до шістнадцяти років, з них десять років дитина вчиться в школі.

Цілком очевидно, що вчитель своєю особистістю й діяльністю завжди впливав на хід історичного процесу, долю суспільства. Він бере активну участь у формуванні суспільства, а, отже, повинен почувати більшу відповідальність за його долю перед минулими, сучасними й майбутніми поколіннями людства.

Аналіз проблем фізичного виховання засвідчив, що його кризовий стан зумовлений такими причинами. Перша викликана сучасною соціально-економічною кризою, характерною для перехідного періоду від авторитарних до демократичних форм управління державою і суспільством та від соціалістичного стану до державної незалежності. Вона позначається

на фінансуванні, матеріально-технічному, медичному, кадровому забезпеченні тощо, є об'єктивно минущою і не може суттєво змінити або зупинити розвиток фізичної культури. Друга причина, яка у вирішальній мірі визначила напрямок розвитку фізичного виховання учнівської молоді на тривалий час, має глибокі історичні корені. Вона зумовлена зміною в 1917 році суспільного устрою всієї Російської імперії, в тому числі і на українських землях. Зміна державного устрою поставила питання про призначення в даному суспільстві фізичного виховання. З придбанням Україною незалежності почався процес перебудови вітчизняної системи освіти, тобто перехід від системи радянської освіти до системи освіти європейського типу.

Висновки. Сучасне життя вимагає утворення нової концепції щодо ролі освіти в зміцненні здоров'я дітей та підлітків, у якій чинне місце займає фізична культура. Враховуючи той факт, що здоров'я сучасних школярів стрімко погіршується, ми вважаємо, що вихід треба шукати в принципово новому підході до розв'язання комплексної проблеми виховання культури здоров'я та оздоровлення школярів. А починати треба з формування культури здоров'я майбутнього фахівця, тому що тільки він являється потенційним носієм фізичної культури, що впливає на фізичну, духовну, інтелектуальну, моральну підготовленість вихованця.

Таким чином, вищезазначені дослідження доводять, що на сьогоднішній день склалися передумови, що вимагають здійснювати теоретичне осмислення проблеми формування професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури до оздоровчої діяльності.

Література:

1. Бондаревский Е.Я. О школьных программах по физической культуре/ Е.Я. Бондаревский, А.В. Кадетова //Физкультура в школе . - 1987. - № 3. - С. 31 -35.
2. Бурханов А.І. Формування професійних якостей у майбутніх учителів фізичної культури/ А.І. Бурханов //Формування професіоналізму

майбутніх педагогів в умовах педагогічного вищого навчального закладу:
Тези доповідей та повідомлень науково-практичної міжвузівської конференції. - Кривий Ріг: КрДПІ, 1992. - Ч. 1. - С. 114-116.

3. Генсерук Г.Р. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г.Р. Генсерук // Тернопільський національний педагогічний університет. - Тернопіль, 2005. - 20 с.
4. Герцик А.М. Український спорт на етапі державотворення / А.М. Герцик // Спорт і національне відродження: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження професора Івана Боберського. - Львів, 1993. - Ч. 1. - С. 125-127.
5. Данилко М.П. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх вчителів фізичної культури: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 24.00.02 / М.П. Данилко // Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. - Луцьк, 2000. - 19 с.
6. Зубалій М. Здоров'я дітей - у небезпеці / М. Зубалій, О. Леонов, Н. Василишина // Фізичне виховання в школі. - 2006. - №4. - с. 6 - 9.
7. Іванова Л.І. Підготовка майбутніх вчителів фізичної культури до фізкультурно- оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.І. Іванова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К., 2007. - 22 с.
8. Крутогорська Н. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до виховної роботи в школі з формування здорового способу життя. / Н. Крутогорська // Гуманізація навчально-виховного процесу. - Вип. І. - Слов'янськ, 2010. - С. 40-51.
9. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. Пер. с венгерского / Л. Кун. - М.: Радуга, 1982. - 389 с.
10. Ніфака Я.М. Підготовка студентів факультету фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи (на прикладі плавання): Дис. ... канд.

- наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.02. /Я.М. Ніфака.- Луцьк, 2000. - 156 с.
- 11.Северухин Г.Б. Основные вехи в истории підготовки педагогических кадров по физической культуре / Г.Б.Северухин // Теория и практика физической культуры: Научно-теоретический журнал. - Вып. №12. - СПб, 2002. - С. 5-8.
 - 12.Столбов В.В. История физической культуры: Учебник для ИФК / В.В. Столбов. - М.: Просвещение, 1989. - 422 с.
 - 13.Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект): Монографія / Л.П. Сущенко. - Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2003. - 442 с.
 - 14.Цьось А.В. Дифференцированный подход в процессе профессиональной подготовки учителя физической культуры: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01./ А.В. Цьось. - Киев, 1994. - 179 с.
 - 15.Шиян Б.М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Б.М. Шиян. - Інститут педагогіки і професійної освіти АПН України. - К., 1997. - 50 с.